

Irena Benyovsky Latin and Zrinka Pešorda Vardić (eds.), *Towns and Cities of the Croatian Middle Ages: Authority and Property*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2014., 534 stranice

U sklopu znanstvenoga projekta *Grad hrvatskog srednjovjekovlja: društvene strukture, topografija i urbani život*, koji je financiralo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta RH (voditeljica dr. sc. Irena Benyovsky Latin) nastao je međunarodni znanstveni trijenale *Grad hrvatskog srednjovjekovlja*. Do sada su održana dva međunarodna skupa u Zlatnoj dvorani Hrvatskoga instituta za povijest – prvi trijenale pod nazivom *Grad hrvatskoga srednjovjekovlja – vlast i vlasništvo* održan je 15. i 16. studenoga 2010. godine, a drugi trijenale pod nazivom *Grad hrvatskog srednjovjekovlja: Slika grada u narativnim vrelima – stvarnost i/ili fikcija?* 2. i 3. prosinca 2013. godine. Organizacija budućih međunarodnih skupova znanstvenoga trijenala *Grad hrvatskog srednjovjekovlja* nastavlja se unutar programa *Urbana povijest Hrvatske* na Hrvatskome institutu za povijest i znanstvenoga projekta *Gradovi hrvatskog srednjovjekovlja: Urbane elite i urbani prostor (URBES)*, koji financira Hrvatska zaklada za znanost (voditeljica dr. sc. Irena Benyovsky Latin).

Glavna tema prvoga trijenala, koji je okupio brojne ugledne znanstvenike iz zemlje i inozemstva, bila je definicija pojmova *vlast* i *vlasništvo*, to jest odnos između različitih oblika vlasti (kraljevska, mletačka, komunalna, velikaška, crkvena) prema različitim razinama “vlasništva” (privatno i javno) nad posjedom u srednjovjekovnim gradskim zajednicama. Glavni cilj ovoga međunarodnog skupa bio je potaknuti širu znanstvenu diskusiju vezanu za temu urbanoga prostora u srednjovjekovnome gradu – definirati posjed unutar grada i ulogu njegovoga vlasnika/posjednika, promjene u načinu posjedovanja gradskih nekretnina te ulogu normativnoga uređenja u formiranju i razvoju gradskoga prostora te vlasničko-posjedničkih prava. U

tome kontekstu nastao je i navedeni zbornik koji sadrži objavljene znanstvene radove na engleskome jeziku. U svojim člancima autori su željeli pobliže definirati mnogostruke veze između različitih oblika vlasti i vlasništva unutar srednjovjekovnoga grada. Tekstovi većine objavljenih radova sadrže i slikovne dodatke: grafičke prikaze (tablice sa statističkim podacima, grafikone, mape koje sadrže rekonstrukciju određenih naselja ili dijelova pojedinih gradova, zemljopisne karte), reprodukcije fotografija i slično.

U poglavlju *Introduction: Towns and Cities of the Croatian Middle Ages: Authority and Property* (13-34) urednica Irena Benyovsky Latin donosi uvodna razmatranja o zemljišnome posjedu i značenju vlasništva nad tim istim posjedom od rimskoga do kasnosrednjovjekovnoga razdoblja analizirajući razvoj pravnih okvira unutar kojih nastaju određeni pravni dokumenti (bilježnički spisi, statuti gradova, katastici) nužni u procesu dokazivanja vlasništva nad određenim posjedom. Autorica ukazuje na važnost određivanja različitih razina “vlasništva” te odnosa između nositelja vlasništva nad gradskim posjedom i političke vlasti, to jest onoga pravnog i društvenog subjekta koji donosi pravne i zakonske okvire unutar kojih se određuje pojam vlasništva/posjedovanja nad određenom nekretninom u gradskome prostoru (kraljevska vlast, gradska komuna, velikaši). Opisujući srednjovjekovne hrvatske gradove autorica ukazuje na njihovu različitost u geografskom, povijesnom i društvenom razvoju, političkom uređenju te naslijeđenoj pravnoj strukturi. Analizirajući teme objavljenih istraživanja u zborniku autorica ističe važnost i nužnost daljnjih istraživanja o hrvatskim gradovima izvan nacionalnih okvira s ciljem utvrđivanja sličnosti i razlika s ostalim europskim gradovima i većoj vidljivosti rezultata istraživanja hrvatskih gradova u europskim publikacijama o urbanoj povijesti. Autorica donosi kratak uvod u teme objavljenih članaka te analizirajući njihov sadržaj dijeli ih u nekoliko zasebnih tematskih skupina.

U zborniku je objavljen sveukupno dva-deset i jedan rad. Glavna tema objavljenih istraživanja odnosi se na definiranje vlasti i vlasništva prema gradskome prostoru. Radovi obrađuju nekoliko različitih tematskih cjelina: veze između političke vlasti i privatnoga vlasništva unutar gradske zajednice, odnos gradskih vlasti prema javnom i privatnom vlasništvu, odnos između svjetovne vlasti prema crkvenim dobrima, ali i određene pravne aspekte kojima su se regulirala prava vlasnika/posjednika nekretnina.

Prva skupina članaka analizira odnos javnoga i privatnoga vlasništva u gradovima i njihovoj okolini (primjeri istarskih gradova, otoka Raba i grada Zadra). U članku *Public and Private Space in Early Medieval Towns: Istrian Cases* (35-54) Maurizio Levak analizira odnos privatnoga i javnoga prostora u istarskim gradovima u razdoblju ranoga srednjeg vijeka. Autor opisuje transformaciju antičkoga grada u utvrđeni srednjovjekovni grad (*castrum*/kaštel) tražeći njezine glavne uzroke u političkim, društvenim i vjerskim promjenama. Opisujući te promjene autor posebno ističe pojavu *ruralizacije* i *militarizacije* gradskoga prostora s antičkom jezgrom (Pula, Poreč) te pojavu *kastrizacije* – izgradnju manjih utvrđenih gradova u unutrašnjosti Istre (Motovun, Dvigrad, Brijunski Kastrum). U članku *The Relationship between Public and Private on the Island of Rab during the Second Half of the 14th Century* (55-65) Dušan Mlacović analizira odnos javnoga i privatnoga vlasništva u gradu Rabu za vrijeme anžuvinske vladavine u drugoj polovici 14. stoljeća. Na temelju nekoliko navedenih primjera iz povijesnih izvora otoka Raba autor donosi i određene spoznaje o povlaštenoj ulozi gradske elite (posebice plemstva) u korištenju komunalne imovine. U članku *What is the Meaning of "Large" and "Small" in the Names of Municipal Estates In Zadar's Mainland Communal Territory?* (67-94) Franjo Smiljanić donosi analizu toponima s pridjevom "veliki" i "mali" vezanu za podjelu komunalnih posjeda u zadarskome distriktu od 13. do 16. stoljeća. Autor napo-

minje da pridjev "veliki" u imenu toponima označava spojene posjede istoga imena, dok pridjev "mali" označava stariji dio posjeda te zaključuje da je takva organizacija posjeda vezana za proces transformacije općinskih posjeda u komunalne posjede, odnosno da je nastala kao rezultat nove teritorijalne organizacije općinskih posjeda, što se može objasniti i pojavom zemljišnoga katastra. U članku *Space and Property in Medieval Towns in the Venetian part of Istria: The Case of Piran* (95-114) Darja Mihelič analizira urbani prostor i vlasništvo u srednjovjekovnim gradovima na zapadnoj obali Istre pod mletačkom vlašću tijekom 13. stoljeća (*potestaria* Piran i njegova okolica). Autorica istražuje urbanizaciju i autonomiju tih gradova kao i ulogu Crkve u posjedovanju zemljišnih posjeda.

Druga skupina članaka analizira ovlasti "vanjskih" vladajućih subjekata (feudalci, kraljevska vlast, biskupi) nad gradovima te njihov odnos prema gradskoj imovini i vlasništvu. U članku *The Beginnings of Medieval Towns in the Slovenian Lands and Their "Founders": Controversies and New Interpretations* (115-156) Miha Kosi istražuje postanak i urbani razvoj srednjovjekovnih gradova na području današnje Slovenije (primjeri Ljubljane, Kranja i Ptuja) te analizira utjecaj carske aristokracije (plemstvo i prinčevi), careva, Crkve (nadbiskupi Salzburga, biskupi) i vojvoda Karintije na osnivanje i razvoj gradskih naselja. Autor upozorava na različitosti u terminologiji urbanih naselja i nedostatak pisanih izvora za raniju povijest srednjovjekovnih gradova u Sloveniji. U članku *Fortified Towns of the Babonić Counts in Central and Lower Pounje as Non-Agrarian Settlements (13th -14th Centuries)* Hrvoje Kekez donosi pregled i analizu odnosa između srednjovjekovnih posjeda i gradova (primjer Zrin, Vodičevo, Krupa, Otoka, Blagaj i Ostrožac) u području doline rijeke Une u 13. i 14. stoljeću, koji dolaze pod vlast plemićke obitelji Babonić. Autor analizira i politički utjecaj knezova Babonića na formiranje i razvoj "neagrarnih" naselja u podnožju utvrda istražujući njihovu moguću lokaciju te administra-

tivnu i ekonomsku ulogu na širem području središnjega i donjega Pounja. O topografiji i o političko-društvenoj organizaciji urbanih naselja (*oppida*) srednjovjekovnoga Vinodola pod vladavinom krčkih knezova tijekom 13. stoljeća raspravlja Gordan Ravančić u članku *Urban Settlements (oppida) of Vinodol under the Rule of the Counts of Krk: Topographical Situation and Local Organization within the Feudal Manor* (189-207). Autor ističe nedostatak pisanih izvora prije Vinodolskoga zakonika (1288.), koji bi omogućili bolji uvid u razvoj upravnih struktura na vinodolskome području. Međutim, uspoređujući topografiju vinodolskih naselja s procesom širenja feudalnih posjeda krčkih knezova na Krku, Modrušu i Gackoj, autor ističe da postoje razlike u procesu prostornoga i administrativnoga širenja te strukturi naselja. U članku *Nobility of the Croatian Kingdom between Zadar and Its Hinterland during the Late 14th and Early 15th Centuries* (209-235) Ivan Majnarić istražuje utjecaj hrvatskih velikaša iz zadarskoga zaleđa na politički i društveni život grada Zadra u drugoj polovici 14. i prvoj polovici 15. stoljeća. Autor analizira njihov pravni status u gradu (*habitor/ciuis*), poslovne aktivnosti, pomorske veze te transakcije i vlasništvo nad određenim posjedima u zadarskome zaleđu. U članku *Divided Spaces of Authority: Civic Power and Urban Property in Pre-Modern Western Pannonia* (237-260) Károly Goda istražuje odnos vlasti i vlasništva u srednjovjekovnoj zapadnoj Slavoniji – analizira utjecaj gradskih vlasti, feudalaca, Crkve i plemstva na formiranje urbanoga prostora i promjene u vlasničkim odnosima nad posjedima u gradovima na granici s austrijskim zemljama, Ugarskoj i Moravskoj tijekom 13. i 14. stoljeća. Ratko Vučetić istražuje ulogu plemstva u procesima transformacije gradova “agrarnoga karaktera” u kontinentalnoj Hrvatskoj tijekom 15. stoljeća u članku *The Role of Nobility in the Transformation of Towns in 15th Century Continental Croatia* (261-271). Autor napominje da je glavni uzrok rasta i promjena u urbanoj strukturi tih gradova (Varaždin, Krapina, zagrebački Gradec, Ilok,

Vinodol, Modruš, Otočac i Brinje) bio podudaran s usponom određenih velikaških obitelji koje su u to vrijeme vladale tim gradovima (grofovi Celjski, grofovi Iločki, Frankopani).

Treća skupina članaka analizira položaj gradske elite u gradovima odnosno njihovo vlasništvo nad gradskim posjedima u Dubrovniku, Gradecu (Zagreb) te u nekoliko dalmatinskih gradova. U članku *Privately Owned Towers in Dalmatian Towns during the High and Central Middle Ages* (273-293) Zrinka Nikolić-Jakus istražuje gradske kule (*turris*) kao utvrđene stambene rezidencije u posjedu određenih plemićkih obitelji u Dalmaciji tijekom kasnijega srednjovjekovnog razdoblja. Autorica poseban naglasak u svojoj studiji stavlja na analizu vlasništva nad privatnim *kulama* koje su bile povezane s gradskim bedemima u Splitu i Trogiru tijekom 13. i 14. stoljeća. Cilj studije bio je ustanoviti sličnosti i razlike s funkcijom sličnih gradskih privatnih *kula* u Italiji tijekom navedenoga razdoblja. U članku *Dubrovnik's Burgus of St Blasius in the 13th Century* (295-326) Irena Benyovsky Latin istražuje razine posjedovanja/vlasništva, način korištenja zemljišnih čestica i socijalnu topografiju na primjeru razvoja dubrovačkoga *burgusa* sv. Blaža, koji na prijelazu iz 13. u 14. stoljeće postaje sastavnim dijelom srednjovjekovnoga grada. Autorica analizira proces širenja grada naglašavajući ulogu društvenih struktura (dubrovačke vlastele i pučana te crkvenih i svjetovnih institucija) u formiranju novoga urbanog identiteta.

Četvrta skupina objavljenih članaka istražuje temu posjedovanja/vlasništva nad gradskim posjedima od strane pučana i građanske elite u Dubrovniku, Gradecu, Splitu i Trogiru. U članku *Property and Ownership in Dubrovnik's Confraternity of St Anthony in the Late Medieval and Early Modern Ages* (327-347) Zrinka Pešorda Vardić analizira posjede Bratovštine svetoga Antuna na koncu srednjovjekovnoga te tijekom renesansnoga razdoblja. Autorica zaključuje da je upravo bogatstvo bratovštine, izraženo u zemljišnim posjedima i novcu, određivalo

karakter njihovih političkih i društvenih veza s komunalnom vladom koju je činilo gradsko plemstvo. Ana Plosnić Škarić istražuje posjede novonastalih bogatih građanskih obitelji u društvenome sloju gradskih pučana u Trogiru nakon uspostavljanja mletačke vlasti (nakon 1420. godine) u članku *Real Property of Wealthy Commoners: The Formation and Rise of Commoner Lineages in Trogir after 1420* (349-376). Autorica analizira podatke o pripadnicima tih obitelji na osnovi određenih arhivskih dokumenata i interpretaciji postojećih arhitektonskih elemenata u sačuvanoj urbanoj strukturi grada. Sličnu temu obrađuje i Tonija Andrić u članku *Commoner's Ownership in Medieval Cities: Real-Estate Trading of Split's Craftsmen in the Mid-Fifteenth Century* (377-398) u kojemu autorica na temelju arhivskih dokumenata analizira posjede i vrste nekretnina splitskih *popolanija* odnosno transakcije posjedima između pripadnika društvenoga sloja splitskih obrtnika u razdoblju od 1443. do 1449. godine. U članku *Urban Elites and Real Estate in Medieval Town: Owners of Palaces in Medieval Gradec (Zagreb)* (399-437) Bruno Škrebilin analizira gradske palače na srednjovjekovnome Gradecu (Zagreb) koje su bile u posjedu bogate gradske elite (plemstvo, bogati trgovci i obrtnici). Autor istražuje identitet njihovih vlasnika i promjene u vlasništvu nad gradskim palačama. Analizirajući smještaj pojedinih gradskih palača uz gradske zidine, unutar *insulae* Gradeca i u ostalim dijelovima grada, autor nastoji rekonstruirati njihovu moguću lokaciju.

Dva objavljena članka u zborniku tematski zasebno obrađuju povijest dviju društvenih skupina (žene i stranci) koje su imale ograničeno pravo na posjedovanje gradskih nekretnina u Slavoniji i Dalmaciji. Prvi članak Marije Karbić *Women and Property in Medieval Slavonian Towns* (439-454) analizira pravo žena na posjedovanje/vlasništvo nad nekretninama te njihovo nasljeđivanje kao i prava na raspolaganje tim istim nekretninama na primjerima slobodnih kraljevskih gradova – Gradecu i Varaždinu. Drugi članak Ante

Birina *The Foreigner and Ownership Rights in Eastern Adriatic Medieval Communes* (455-468) istražuje položaj stranaca i njihova prava na posjedovanje gradskih nekretnina od druge polovice 13. stoljeća u srednjovjekovnim komunama na istočnojadranskoj obali.

Iako većina objavljenih radova u svojim istraživanjima analizira pravne aspekte vlasništva, dva članka bave se isključivo pravnom tematikom vezanom za gradske nekretnine. U članku *Mechanisms of Immovable Property Transfer in a Medieval Town: The Case of Zadar* (469-486) Tomislav Popić analizira određene mehanizme u prijenosu nepokretne imovine (*bona immobilia*) između dvaju pravnih strana u srednjovjekovnome Zadru na temelju arhivskih dokumenata iz fonda *Curia maior civitium* (druge polovica 14. stoljeća). Rezultate istraživanja o navedenim mehanizmima transakcije nekretninama (vezanim za kupoprodaju i nasljeđivanje) autor uspoređuje sa zapisanim odredbama u Zadarskome statutu vezanima za pravno reguliranje vlasničkih prava nad nekretninama. Nella Lonza u članku *Property under the Protection of the Authorities: Punishment of Thieves in Medieval Dubrovnik* (487-508) istražuje metode gradskih vlasti kojima kažnjavaju lopova zbog otuđenja imovine u srednjovjekovnome Dubrovniku. Autorica analizira brojne primjere iz arhivskih dokumenata koji pokazuju različite načine kažnjavanja prema težini određenoga prijestupa odnosno krađe.

U posljednjemu članku u zborniku *Memoira S. Chrysogoni: Between the Legend on the Transfer of Relics and Ownership over Monastic Land* (509-534) Trpimir Vedriš istražuje "vlasništvo" nad *simboličnim prostorom* u gradu kao mjestom urbane legende odnosno određenoga simboličnog i vjerskog sjećanja i znanja. Na primjeru zadarskoga kulta relikvija svetoga Krševana autor analizira vezu između "simboličnog" i "stvarnog" posjedovanja, to jest vezu između *kulturnoga kapitala* ("vlasništvo nad sjećanjem") te vlasništva nad nekim određenim posjedom.

Proces formiranja urbanoga prostora jest dugotrajan proces koji ovisi o nekoli-

ko različitih elemenata (politički, društveni i ekonomski uzroci) te je izložen stalnim promjenama tijekom određenih vremenskih razdoblja. U skladu s tim i objavljeni radovi u zborniku pokazali su mnoštvo pitanja koja su se otvorila istraživanjem o temi vlasti i vlasništva u srednjemu vijeku. Zaključak je da, s obzirom na primjetni nedostatak izvora i stručne terminologije za urbanu povijest srednjovjekovnoga razdoblja, treba poduzeti sustavnija i opširnija istraživanja različitih vrsta dokumenata o gradskim posjedima. Također je istaknuto da je potrebno više uključiti različite znanstvene discipline (povijest, sociologija, geografija, ekonomija, arheologija, povijest umjetnosti i tako dalje) u sveobuhvatniji proces istraživanja urbanoga prostora u srednjovjekovnim gradovima.

Sandra Begonja

Mirjana Polić Bobić i Mijo Korade, *Paragvajska Pisma, Ivan Marchesetti i Nikola Plantić: Isusovci u Paragvajskoj provinciji Družbe Isusove, Zagreb: Matica hrvatska – Biblioteka Historia, 2015., 245 stranica*

U nakladi Matice hrvatske početkom 2015. godine objavljena je knjiga *Paragvajska pisma* autora Mirjane Polić Bobić i Mije Koradea. Knjiga razmatra pitanje dvojice hrvatskih isusovaca i misionara u Novome svijetu – Ivana Marchesettija iz Rijeke i Nikole Plantića iz Zagreba, koji su djelovali kao misionari na području Paragvajske provincije polovicom 18. stoljeća. Knjiga je podijeljena u dva dijela, a svaki dio posvećen je životu jednoga misionara i donosi ne samo podatke o njegovome životu i radu, nego i širi kontekst u kojemu je djelovao. Na kraju oba dijela autori donose po prvi puta objavljenju pisanu ostavštinu Ivana Marchesettija i Nikole Plantića, odnosno pisma nastala u vrijeme njihove službe u Novome svijetu. Prepisku dvojice

hrvatskih isusovaca, kako saznajemo iz *Predgovora* (7-8), u Argentinskome državnom arhivu pronašao je pokojni Milan Blažeković i predao ih Miji Koradeu 1992. godine.

U prvome poglavlju *Paragvajska misije u okviru opće i kulturne povijesti kolonijalne Amerike* (11-60) autorica Mirjana Polić Bobić iznosi kraći osvrt na povijest misija od njihovoga osnutka početkom 17. stoljeća do protjerivanja isusovaca iz Južne Amerike 1776. godine. Opisuje njihov geografski položaj i njihovu osnovnu zadaću protkanu političkim idealima o utopijskome pravednom društvu: “s Indijancima stvoriti zajednicu vjernika u kojoj se neće ponavljati ni pogreške Crkve ni nepravde društvenih poredaka u Europi.” Vođeni tom mišlju, isusovci su se ubrzo našli u sukobu sa svjetovnim kolonijalnim vlastima, pa i samom Španjolskom krunom, čija je ideja eksploatacija prostora Južne Amerike i njegovoga stanovništva naišla na otpor u djelovanju i stavu isusovaca. Autorica također pruža i osvrt na pisanu ostavštinu Paragvajske provincije, velike kronike nazvane jednostavno *historie*, putopisnu, prirodoslovnu, historiografsku i drugu literaturu, koja je nastala kao plod djelovanja isusovačkih misionara. Iako dugo vremena u Europi nepoznat – zbog kontrole Španjolaca koji su formalno bili vladari i isusovačkih misija – taj je golemi korpus znanja u kasnijim razdobljima dao nemjerljiv doprinos mnogim znanstvenim disciplinama. Poseban naglasak u gotovo cijelome djelu stavljen je na percepciju djelovanja isusovaca u kontekstu rasprava o iberškome kolonijalizmu. Autorica naglašava povezanost ideje stvaranja novoga i neiskvarenoga svijeta s idealima renesanse, koja se posebno ogleda u *Utopiji* Thomasa Moorea, i koja je svoje ostvarenje dijelom doživjela u isusovačkim misijama. Te su misije u kasnijim raspravama zbog svoje prirode često sagledavane kao “nečisti” ili “nepotpuni” oblik kolonizacije i europeizacije južnoameričkoga prostora i njegovoga stanovništva, ali su u konačnici rezultirale oblikovanjem novoga autohtonog kulturnog i jezičnog okruženja, koje je